

УДК 378.044

Попович Н. М.*

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ

У статті проаналізовано зміст і структуру професійно-особистісного досвіду майбутнього вчителя музики. Обґрунтовано значення досвіду як соціально-детермінуючої підструктури особистості, виокремлено основні його компоненти. Визначено фактори, що ефективно впливають на формування професійно-особистісного досвіду майбутнього фахівця.

Ключові слова: досвід, структура, професійно-особистісний досвід, майбутній вчитель музики.

Модернізація вищої педагогічної освіти в умовах культурного і духовного відродження України актуалізує вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів музики, значення професійно-особистісного досвіду майбутнього фахівця й спонукає до пошуку ефективних способів формування даного сутнісного інтегративного феномену.

Слід зазначити, що наукові дослідження професійно-особистісного досвіду, пов'язані, передусім із питанням теоретичних основ формування індивідуального досвіду (Є.Артем'єва, Т.Буякас, Т.Кириленко, О.Лактіонов, Ю.Стрелков, Н.Суркова); сутності досвіду як необхідної складової розвитку особистості (Р.Бернс, І.Бех, В.Войтко, Л.Виготський, А.Петровський, К.Платонов, С.Рубінштейн, Ю.Сенько, В.Тамарін, та ін.); специфіки опанування новими знаннями, уміннями й навичками на основі набутого досвіду (Л.Воробйова, Г.Коссак, В.Серкін, Т.Снегір'єва, О.Осницький, М.Холодна, І.Якиманська та ін.); впливу особистісного досвіду на формування професійної ідентичності вчителя (К.Тороп).

У дослідженнях В.Толстих, Р.Островського, В.Разумного, Р.Шульги досвід розглядається як вагома умова гармонізації елементів структури особистості на усіх рівнях.

Частково питання професійно-особистісного досвіду висвітлювалися і у працях, присвячених фаховій підготовці майбутнього вчителя музики, де розглядалися: специфіка педагогічної діяльності вчителя музики (Л.Арчажніюк, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова та ін.); сутність музично-педагогічної культури вчителя (К.Васильковська, А.Растрігіна, Р.Тельчарова та ін.); аспекти музично-виконавської підготовки (М.Давидов, Н.Згурська, В.Крицький, І.Мостова та ін.); засвоєння музично-педагогічних знань (І.Малашевська, Н.Провозіна та ін.); взаємодію педагогічної і виконавської майстерності (В.Белікова, Д.Маркова, В.Москаленко та ін.).

Проте, науковий аналіз праць цих та інших авторів зумовлює висновок, що попри ґрунтовне дослідження ними означених питань, розробка проблеми формування професійно-особистісного досвіду майбутнього вчителя музики, змісту і структури досліджуваного феномену в сучасній педагогіці відсутня, разом з тим, вона є надзвичайно актуальною для теорії і практики професійної освіти.

Мета статті – проаналізувати зміст і структуру професійно-особистісного досвіду майбутнього вчителя музики.

Згідно з компетентнісним підходом досвід розглядають як одну з основних підструктур особистості, що формується під впливом індивідуальних здібностей і соціальних факторів у процесі взаємодії з об'єктами довкілля.

Філософський словник тлумачить термін “досвід” як зміст (теоретичний чи чуттєвий), що суб'єкт знаходить у собі і поділяє на три рівні – фізичний, психічний та містичний [7, с.54].

Структура досвіду задається когнітивною, регулятивною і комунікативною підсистемами. Оскільки зв'язки між ними рухливі, організація досвіду має структурно-динамічний характер. Індивідуальний досвід розуміється не як сума різних знань, вмінь, навичок, а як інтегрована

цілісність, така, що має тільки їй притаманні ознаки й особливості. Останні формуються в процесі життєдіяльності, закріплюються у вигляді різних структурно-динамічних утворень, які забезпечують корисні результати життєдіяльності (О.М.Лактіонов).

Оскільки досвід формується у процесі життя людини, його значення і якісні характеристики не є однозначними і розрізняються залежно від процесу набуття. Тому в наукових дослідженнях виокремлюються різні його види, класифікація яких здійснюється за різними ознаками.

Так, основними складовими естетичного досвіду І.Зязюн визначає потреби, емоції та почуття, смаки, погляди, ідеали. Естетичний досвід через свої складові – спеціалізовані емоції і почуття, що обов'язково зумовлюють вольову діяльність, регулює людську поведінку, спрямовує дії людини на предмет, здатний задовольнити людську потребу [1, с.75].

Поняття “досвід” вживається також у декількох аспектах: чуттєвий, теоретичний, практичний.

Чуттєвий досвід випадковий: він минув і не виключено, що в майбутньому з'явиться можливість набутти новий досвід, який не буде збігатися зі старим. Для того, щоб апостеріорне знання набуло загального та необхідного характеру, чуттєвий досвід необхідно підвести під апріорні форми знання, і таким чином пізнаються спеціальні закони емпіричних наук.

Теоретичний досвід має загальний і необхідний характер і містить відомості про внутрішні закономірності спостережуваних явищ. На цьому рівні ми одержуємо знання не тільки за допомогою досвіду, але й абстрактного мислення. Теоретичне знання включає систему понять, суджень, абстракцій, часткові й загальні теорії. Перевага теоретичного знання в тому, що воно дає знання сутності, загального, закону і може передбачити майбутнє.

Практичний досвід виникає як результат цілеспрямованого, перетворюючого впливу на зовнішню діяльність, іншими словами - це знання і вміння людини, що накопичуються у процесі практичної діяльності.

Необхідним моментом для розуміння сутності професійно-особистісного досвіду є розгляд особистості не як сталої, повністю сформованої системи.

У психології, так само як і в філософії зазначається, що особистість знаходиться в стані постійного пошуку руху вперед, дослідження власної цілісності, тобто активного буття (Б.Ананьев, Л.Божович, Н.Непомняща, А.Петровський, К.Платонов та ін.).

Саме особистісний спосіб життєдіяльності визначає власну життєву позицію в цілому та в різних видах діяльності, вибір та здійснення вчинків, що узгоджуються з суспільними нормами, інтересами інших людей, оцінка наслідків прийнятого рішення, творення власних ціннісних орієнтацій, вияв відповідальності та самостійності в плануванні й організації поведінки.

У процесі розвитку особистість набуває не лише досвід діяльності, виконання соціальних функцій, взаємодії з іншими людьми, але й досвід самовизначення, вибору позиції стосовно подій життя, людей, своїх вчинків, моральних й духовних цінностей і як наслідок досвід творення й вибору моделей власної поведінки.

Вищий рівень розвитку особистості та її досвіду виявляється у самовизначенні особистості стосовно життєвого шляху, вибору власної лінії, спрямованості життя. Цей процес також обов'язково передбачає формування уявлень особистості про себе, її оцінки, здібностей само-спостереження, самоаналізу й самореалізації.

Досвід є складовою розвитку, що визначає рух людської істоти від нижчих до вищих рівнів життя.

З наукової точки зору, розвиток відбувається як розгортання, розкриття спадкових програм і перетворення генотипу в умовах середовища у фенотип як реальний організм. Для людини, як системи високого рівня організації, цей процес означає рух від природної біологічної до суспільної істоти. Розвиток людини відбувається насамперед шляхом її соціалізації – активного оволодіння і відтворення соціального досвіду у взаємодії з середовищем і різних формах життєдіяльності. Проте цей процес проходить суб'єктивно, оскільки активність кожної

людини у соціальних ситуаціях зумовлена її своєрідними особливостями. Тому розвиток людини як активного суб'єкта передбачає єдність двох протилежних процесів – соціалізації та індивідуалізації

У структурі досвіду психологи Л.Виготський, С.Леонт'єв, К.Платонов та ін., виокремлюють, з одного боку, знання, уміння й навички, набуті в процесі діяльності та спілкування, а з другого – чуттєвий досвід, своєрідні почуття, переживання окремих моментів, що залишили свій відбиток на внутрішньому світогляді людини. Залежно від логіки його розвитку цей феномен розглядається як сукупність знань, умінь й навичок, набутих на підставі спостережень, переживань, емоційних оцінок у процесі безпосередньої взаємодії особи із зовнішнім середовищем.

У зв'язку з цим методологічного значення набуває психологічна концепція досвіду як складової частини системи «особистість», що містить у собі звички, вміння, навички, знання (К.К. Платонов). Цілісність усієї системи забезпечується сукупністю внутрішніх та зовнішніх зв'язків її структурних елементів, їх ієрархією.

К.Платонов [5], у своїй концепції динамічної функціональної структури особистості виділяє досвід як одну з підструктур, що об'єднує знання, навички, вміння і звички, та характеризує індивідуальну структуру особистості. Автор вважає, що у чотири підструктури особистості (спрямованість, досвід, особливості психічних процесів та біопсихічні процеси) можуть бути покладені всі існуючі якості людини. Розкриваючи зв'язок структур свідомості, особистості і діяльності, він відзначає, що у досвіді людини проявляється динаміка форм відображення: від короточасних психічних процесів до стійких якостей особистості, а також динаміка рівнів розвитку способів діяльності.

Оскільки досвід входить як соціально-детермінуюча підструктура в ієрархічну структуру «особистість», він тісно пов'язаний з усіма іншими підструктурами. Так, на його формування суттєво впливають пам'ять, воля, емоції, почуття, мислення. У свою чергу, досвід позначається на вищій підструктурі особистості – її спрямованості, зумовлюючи прагнення, інтереси, ціннісні орієнтації. Таким чином, стає зрозумілим, що сформованість кожного елементу дає новий якісно високий рівень розвитку усієї системи.

І.Стародубцева [5] визначає два основні компоненти досвіду, пов'язані із знаннями, уміннями й навичками: пізнавальний компонент, що містить у собі знання, засвоєні на соціальних поняттях; комунікативно-діяльнісний – уміння й навички взаємодії особистості з людьми, навколишнім світом у різних видах діяльності, засновані на практичній готовності особистості до реалізації здобутих знань на практиці.

В.Іванов [2] у структурі досвіду виокремлює наступні компоненти:

- змістовний – відображений в уявленнях про життєві цінності, мовленнєвій комунікації і складає в уяві особистості модель соціальних стосунків;
- позиційно-оціночний компонент виражається через позицію особистості, її активність, самовизначення в повсякденному житті;
- функціональний – визначається стилем життя, який може або сприяти, або заважати повноцінному становленню особистості.

Л.Пастушенко виокремлює поняття “особистісно значимий досвід”, який, на думку автора є результатом і продовженням розвитку самосприйняття, рефлексії, самооцінки, самоконтролю, комунікативних здібностей й виникає на певній стадії розвитку самосвідомості. Основні структурні складові особистісно значимого досвіду, в тому числі й особистісні цінності, а також гуманістичні ціннісні орієнтації на перспективу визначаються розвиненою свідомістю і самосвідомістю, креативним мисленням, домінуванням утворювальної активності над споживацькою, багатством зв'язків зі світом. Автор підкреслює, що розглядаючи досвід в парадигмі суб'єктивного підходу необхідно усвідомлювати його як психологічну реальність в межах наступних сфер активності особистості – особистісно ціннісній, пізнавальній, регулятивній, комунікативній [4, с. 77].

І.Лялюк [3] розглядає досвід як один із чинників професійної підготовки студента педагогічного навчального закладу, від сформованості якого залежить розвиток пізнавальних процесів, зокрема особливостей мислення і розв'язування задач. У структурі індивідуального досвіду автором виокремлено наступні компоненти:

- 1) соціальний – досвід співробітництва, що набувається в результаті взаємодії з іншими людьми і в якому ця взаємодія зафіксована;
- 2) особистісний, представлений у двох вимірах: ціннісний досвід, пов'язаний з формуванням інтересів, моральних норм і переконань, ідеалів тощо, виявлений в ціннісних орієнтаціях; досвід рефлексії, який полягає у зіставленні знань про свої можливості з тими завданнями, які стоять перед суб'єктом (найбільш інформативним у цьому плані є вивчення самооцінки);
- 3) ментальний (когнітивний) досвід як такий, що, по-перше, є формою фіксації і репрезентації у психіці об'єктивного світу, а по-друге – структурує і регулює весь досвід і психічне життя людини взагалі.

Компоненти професійно-особистісного досвіду формуються у різних сферах професійної діяльності та життєдіяльності, що породжує різноманітність його видів. Так, художньо-естетичний аспект професійно-особистісного досвіду майбутнього вчителя музики є результатом художньо-естетичної діяльності особистості, її спілкування з художніми цінностями, відображення у свідомості змісту та форми художніх явищ.

Змістовною стороною даного досвіду виступає естетичне відношення до мистецтва як діяльнісний емоційно-оцінний процес зв'язку особистості з художніми об'єктами (І.Сипченко).

Надзвичайно важливу роль, на нашу думку, відіграє ціннісна першооснова досвіду, адже більшість додаткових мотивацій особистість отримує через актуалізацію значимих соціальних взаємовідносин, що сприяють формуванню її внутрішнього ціннісного світовідношення.

Ціннісний аспект досвіду є визначальним не тільки у побудові мотиваційно-регуляторних схем, а й у коригуванні значної кількості когнітивно-пізнавальних й художньо-творчих процесів.

Об'єктивний аналіз змісту та компонентів досвіду багато в чому залежить від особливостей його визначення. Спираючись на поняття досвіду як реалізоване на практиці почуттєво-емпіричне осягнення об'єктивної дійсності у вигляді конкретних знань, умінь і навичок, ми вважаємо, що сутність педагогічного досвіду визначається як сукупність знань, умінь і навичок здобутих вчителем в процесі практичної навчально-виховної діяльності.

Професійно-особистісний досвід – складна функціональна система, яка зовні виступає як сукупність способів, прийомів і правил вирішення діялісно-творчих й професійних завдань. Їхнє виконання забезпечується когнітивними і значенневими структурами, які формуються в процесі навчання та професійної діяльності.

Доцільним, є розуміння досвіду не лише як процесу практичної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, але і як результат, який виявляється у набутих майбутнім фахівцем знаннях, уміннях, навичках, досвіді емоційно-почуттєвого співпереживання та естетично-ціннісних ставлень. У такому розумінні досвід є основою педагогічної майстерності

На формування професійно-особистісного досвіду впливають теорія, практика і наукова інформація. Саме теоретичні знання та багатогранність практики, якими оволодівають студенти, сприяють їхньому усвідомленню набутого професійно-особистісного досвіду, зокрема, його суперечливих моментів, оцінці значущості його змісту, свідомому відбору вагомих досягнень особистості. Завдяки цим знанням забезпечується цілісність й гармонійність досвіду, зв'язок професійного досвіду з особистісним.

Оволодіння науковими знаннями дає можливість майбутнім фахівцям виробити власну професійно-особистісну позицію, спрямованість емоційно-естетичних оцінних суджень, усвідомити досвід моделювання педагогічної взаємодії, свідомо визначити напрями життєвої, творчої та професійної самореалізації.

На наш погляд, професійно-особистісний досвід майбутнього вчителя музики об'єднує в собі процесуальні й результативні сторони діяльності. Означена категорія є фундаментальним структурним компонентом професійної педагогічної діяльності, що зумовлює високу ефективність її

реалізації, а також є яскравим показником інтелектуальної й практичної готовності майбутнього фахівця до вирішення будь-яких завдань та ситуацій у системі його професійної підготовки.

Зважаючи на згадані дефініції, ми виділили такі компоненти професійно-особистісного досвіду майбутнього фахівця:

- 1) мотиваційний: прагнення до прояву досвіду (вираження цієї властивості у діяльності, поведінці людини). Мотиваційний компонент характеризує спрямованість активності майбутнього фахівця на максимальну реалізацію сутнісного потенціалу, самоактуалізацію та творчу самореалізацію;
- 2) когнітивний: володіння знаннями щодо змісту досвіду (знання засобів, способів, програм дій, рішення соціальних і професійних завдань, здійснення правил і норм поведінки);
- 3) поведінковий: прояв досвіду в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (досвід реалізації знань, умінь і навичок);
- 4) ціннісно-смісловий: ставлення до змісту професійно-особистісного досвіду та об'єкта його діяльності (особистісна значущість);
- 5) емоційно-регулятивний: прояви емоційно-вольової саморегуляції процесу та її результату (здатність адекватно до ситуацій особистісної та професійної взаємодії виявляти і регулювати власні емоції).

Ефективне формування професійно-особистісного досвіду в період навчання є необхідною умовою готовності фахівця до професійної діяльності.

Таким чином, складний синтез особистісного, когнітивного та предметно-практичного у професійно-особистісному досвіді є основою професійної компетентності, що уможливується завдяки інтеграції в змісті освіти понять, засобів діяльності, творчого потенціалу, досвіду виявлення особистісної позиції. Професійно-особистісний досвід майбутнього вчителя музики формується в процесі оволодіння комплексом спеціальних, стратегічних, тактичних та оперативних умінь фахівця за умов професійної спрямованості стосовно самого себе як діяча, суб'єкта і предмета професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву. – К.: Вища школа, 1976. – 172 с.
2. Иванов В. Человеческая деятельность – познание – искусство. – К., 1977.
3. Лактіонов О.М. Унікальне в структурі індивідуального досвіду учня // Педагогіка та психологія: Зб. наук. пр. – Харків: Харк. держ. пед. ун-т, 1997. – Вип.5. – С. 69 – 73.
3. Лялюк І.М. Індивідуальний досвід особистості як складова частина психологічної підготовки спеціаліста // Психолого-педагогічні і методичні аспекти професійної діяльності майбутнього фахівця: Зб. наук. праць. - Харків.: ХДПУ, ХІПБ, 1996. – С.39 – 43.
4. Пастушенко Л.А. Психологічні цінності студентів в детермінації розвитку особистісно значимого досвіду // Актуальні проблеми психології. – Т.7. – Вип. 20., Ч.2. – 2009. – С. 77 – 81.
5. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. – 225 с.
6. Стародубцева І. В. Соціальний досвід як продукт соціалізації особистості / І. В. Стародубцева // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2006. – Вип. 9, кн. 1. – С. 30–39.
7. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2 вид. перер. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

In article the essence and structure of is professional-personal experience of the future teacher of music are analysed. Value of experience as socially-determining substructure of the person is proved; its basic components are allocated. The factors influencing the formation of effective professional and personal experience of the future specialist.

Key words: *experience, structure, is professional-personal experience, the future teacher of music.*